

A magyar agrárgazdaság jövedelmezősége az Európai Unió tükrében

Rajczy Alexandra,¹ Wickert Irén²

Abstract **The Profitability of the Hungarian Agriculture Against the Background of the European Union.** Hungary's agriculture has a thousand-year-old history; our natural conditions are more favourable than average, thus they ensure an acceptable quality and an optimal quantity of yields. After the political and economic transition, however, this endowment has not proved to be sufficient for the Hungarian agriculture to be able to keep up with the growing trends in the European countries. During the decades following the transition Hungary's agriculture was focused on the issues of restitution and the restructuring of agricultural cooperatives. In this period the Hungarian agriculture was more and more characterised by undersized farms and this structure determines the agriculture even today. Government policies have taken several measures to mitigate this so that the evolved farm sizes can strengthen and compete with other European countries. Since Hungary's accession to the EU in 2004 the Hungarian agricultural branches have received CAP subsidies. The subsidies not only influence the profitability of particular branches but also determine their structure. Since our accession Hungary's agriculture has received almost 3 430 billion forints subsidies.

Keywords agriculture, profitability, (non-repayable) grants, agriculture, CAP, European Union, political and economic transition

1. Bevezetés

Magyarország számára a legfőbb természeti kincs a párját ritkító kárpát-medencei agroökológiai potenciál. Hazánk természeti és klimatikus viszonyai kiválóan alkalmasak mezőgazdasági tevékenység folytatására. Jó minőségű termőföld nélkül nem állítható elő jó minőségű élelmiszer. A termőföld nemzeti kincs. A nemzeti vagyonban 25% a termőföld értékének aránya. A termőföld megőrzése a jövő generációinak az állam és minden állampolgár feladata, ennek következtében hazánk Alaptörvénye is rögzíti védelmét. Magyarország teljes területe 9,303 millió hektár, melynek 79%-a termőterület, 7,370 millió hektár, mely arányait tekintve az Európai Unió országai között kimagaslónak tekinthető.

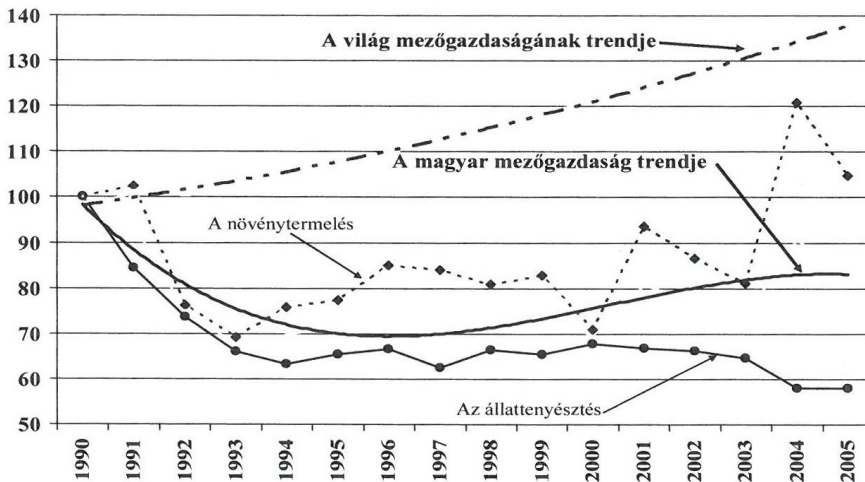
¹ Kaposvári Egyetem, E-mail: rajczy.alexandra@ke.hu

² Kaposvári Egyetem Gazdaságtudományi Kar, E-mail: wickert.iren@ke.hu

Napjainkban meghatározó szerepet játszik az agrár szektor. A kormányzati politika kiemelt céljának tekinti az agrárium megerősítését. Számos intézkedést tesz annak érdekében, hogy a vidéki gazdaságokat felzárkóztassa, versenyképességüket javítsa. Az agrárium finanszírozási helyzetét több tényező is befolyásolja. Tőkeigényes ágazatról van szó, viszont a megtérülési idő hosszú. A növénytermesztési és állattenyésztési ágazatokban egy adott termelési ciklus gyakran megközelíti vagy meg is haladja az egy évet. Továbbá a szektorban az árbevétel alakulása sem időben, sem nagyságrendben nem kiszámítható. A mezőgazdaság egy olyan meghatározó ágazat, melynek jövedelmező működése nem csupán tulajdonosi érdek, hanem az egész nemzet érdeke. A meglévő támogatási rendszer nélkül, amely jelenleg meghatározza a profitábilis működést, nem képesek a gazdaságok az árbevételben realizálni a növekvő számban felmerülő költségeket (BERTALAN et al, 2007).

2. A magyar mezőgazdaság a rendszerváltást követően

Hazánk agrárkultúrája évezredek múlttal rendelkezik, természeti adottságai az átlagosnál kedvezőbbek, ennek következtében a jó minőségű és a kedvező mennyiségű terméseredmény elérése biztosított. Ennek ellenére az elmúlt 20 évben az agrárágazat teljesítménye mégis romlott (1. ábra). A vidéki városok, falvak elszegényedtek, a munkanélküliség növekedett (SZABÓ, 2010). Az 1980-as évek elején úgy gondoltuk, hogy természeti adottságainkkal, termékeink minőségével és alacsony előállítási költségeivel kiváló helyet tudnánk kivívni az európai piacokon Napjainkban már bebizonyosult, hogy ez csak "agrárábránd" volt. (UDOVECZ, 2010).

1. ábra: A világ és a magyar mezőgazdaság trendje a rendszerváltást követően

Forrás: VARGA, 2010

A rendszerváltást követően a magyar agrárgazdaság esélyei a nemzetközi piaci versenyben rövid idő alatt lecsökkentek. A hatékony, eredményes termelés háttérbe szorult és a magyar agráriumban a kárpótlás, valamint a szövetkezetek átalakítása

került előtérbe. A magyar gazdaság termelése drasztikusan csökkent, ellentétben a világ növekvő mezőgazdasági tendenciájával, a 2000-es évekig ez a szakadék pedig tovább mélyült. Az állattenyésztés bővülése már a rendszerváltást megelőző években is fokozatosan lemaradt a növénytermesztésétől, az 1990-es éveket követően ez az arányvesztés tovább emelkedett (VARGA, 2010). Mind a növénytermesztési mind az állattenyésztési ágazatban szükség van egy olyan szerkezet váltásra, amely biztosítja, hogy a kardinális ágazatokban az erőforrások és a piac még nagyobb hányadát professzionális, hatékonyan szervezett gazdaságok határozzák meg. Az állattenyésztés jelenlegi irányzata mellett legfeljebb pozíció tartásra képes. Szüksége van az ágazatoknak a lökésszerű pótlólagos felhajtó erőkre és pénztöke injekciókra. A növénytermesztési ágazatot pozitív gazdasági hatások segítik, ebben az ágazatban azonban a piacok távolsága, valamint a tároló, szállító kapacitások korlátozzák a növekedést (UDOVECZ, 2010).

3. Közös agrárpolitika (KAP), az Európai Unió támogatási rendszere

A Római Szerződés hatálybalépését követően a tagállamok agrárpolitikáját a közösségi szintű beavatkozási mechanizmusok határozták meg. Ennek következtében a közös agrárpolitika jogalkotásának terén az együttműködés lépett érvénybe. Létrejöttének alapvető oka, hogy a mezőgazdaság által előállított termékek szabadon mozogjanak állami beavatkozás mellett, ennek érdekében a közös piaccal összeegyeztethetetlen nemzeti intervenciósi mechanizmusokat fel kellett számolni. A célkitűzések a Lisszaboni Szerződés óta változatlanok, számos reformot vezettek be azóta, de az alapkövek érvényesek napjainkban is (MASSOT, 2015).

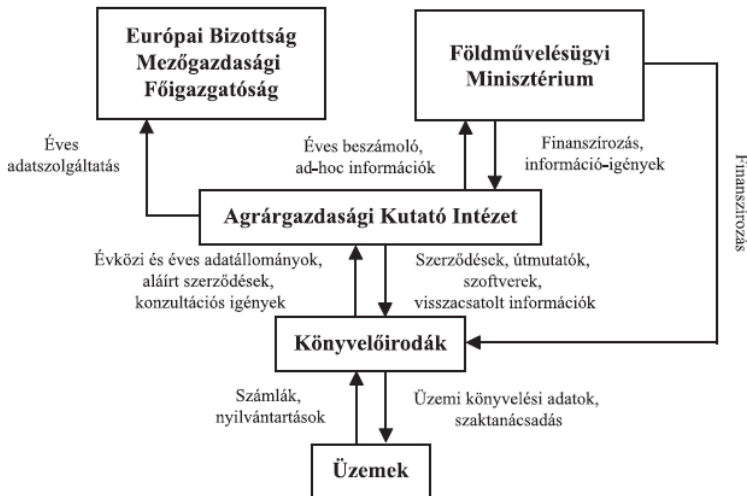
Az Európai Tanács 1999. évi berlini ülésén jóváhagyott Agenda 2000 reformcsomag és vidékfejlesztési rendelet következtében a vidékfejlesztési politika is beépült a közös agrárpolitikába. A vidékfejlesztés vált a közös agrárpolitika második pillérévé. Az Európai Unióban a közösségi támogatások forrásait a Strukturális Alapok és a Kohéziós Alap biztosítják. A Strukturális Alapok finanszírozási támogatást nyújtanak a szerkezetjavító intézkedésekhez, a Kohéziós Alap pedig a legkevésbé fejlett tagországok felzárkóztatását szolgálja. A KAP első pillérének, a termelési támogatásoknak a maximális kifizethetőségi szintjét az Európai Tanács már 2002-ben megállapította, melyben meghatározta, hogy 2007 és 2013 között a piaci támogatások és közvetlen kifizetések összege a 2006-os szinten marad, csak a reálérték tartása a cél (SARUDI, 2004).

Magyarország az uniós csatlakozása óta, 2004 és 2013 között, 12 469 millió eurót, megközelítőleg 3 430 milliárd forint közvetlen támogatást kapott. A közös agrárpolitika keretében kapott támogatások azonban nem csak az agrárium jövedelmezőségét határozzák meg, hanem a termelési struktúráját is. Az első pillér keretein belül négy elkülönített területre biztosított forrásokat az Európai Mezőgazdasági Garancia Alap (EMOGA). A legnagyobb csoportját a közvetlen támogatások képezik, mely 2004 és 2013 között 2 523 milliárd forintot tett ki, ebből a területalapú támogatásra 91% azaz 2 293 milliárd forint, a tejtámogatásra 64 milliárd forint jutott. Az intervenciósi intézkedések összege elérte a 433 milliárd forintot, melyet gabona intervencióra, tárolásra és felvásárlásra fordítottak. Hazánk vállalta, hogy az agrárgazdaságok versenyképességének javítása érdekében az uniós közvetlen támogatásokat kiegészíti úgynevezett

top-up támogatásokkal. A folyósított nemzeti kiegészítő támogatások összege tíz év alatt megközelítőleg 430 milliárd forintot tett ki (TÓTHNÉ et al, 2015).

4. A magyar agrárium jövedelmezősége az Európai Unió tagállamaival összevetve

1965-ben került kialakításra a mezőgazdasági számviteli információs hálózat (Farm Accountancy Data Network – FADN) annak érdekében, hogy az Európai Közösség agrárpolitikáját (KAP) segítse elő. A kialakított hálózat főként a mezőgazdasági üzemek jövedelmének mérésére, pénzügyi folyamatainak nyomon követésére, és további gazdasági elemzések készítésére szolgál. A FADN hálózat az Európai Unió területéről a megközelítőleg öt millió mezőgazdasági üzemből 80 ezer mintaüzem adatát gyűjti össze és elemzi. Ezek a mintaüzemek a nyilvántartott mezőgazdasági földterületeknek és az összevont termelésnek 90%-át fedik le az Európai Unióban (KESZTHELYI, 2009). A hálózat kialakítása lehetővé tette, hogy azonos szerkezetben, egységes mutatók alapján lehessen a mezőgazdasági üzemek összehasonlítását elvégezni az Európai Unió tagállamai között. Az adatszolgáltatáshoz csatlakozott kettős könyvvitelt vezető gazdaságok könyvelőirodái szolgáltatják az előírt struktúrában az adatokat az Agrárgazdasági Kutató Intézet (AKI) részére, ahol a begyűjtött adatokat elemzik és ezt követően éves rendszerességgel az Európai Bizottság Mezőgazdasági Főigazgatóság részére bocsátják (2. ábra).

2. ábra: A teszüzemi hálózat szervezeti struktúrája

Forrás: KESZTHELYI, 2009

A magyar Mezőgazdasági Számviteli Információs Hálózat egyidejűleg szolgálja a hazai információ igény kielégítését és az Európai Bizottság FADN rendszeréhez történő kötelező jellegű adatszolgáltatást (KESZTHELYI – MOLNÁR, 2014). Az össze- gyűjtött, közzétett adatok az 1. táblázatban az üzemi jövedelem levezetését láthatjuk a FADN adatai alapján Magyarországon és az unió átlagában, valamint további olyan

tagállamok vonatkozásában, melyek nemzetgazdasági szerepe és/vagy üzem szerkezete szempontjából összehasonlítható.

1. táblázat: Eredménymutatók az EU összehasonlításában (EUR/ha)

	EU-27 átlag	Ma- gyarors- zág	Auszt- ria	Fran- cia ország	Olasz ország	Lengyel ország
Bruttó termelési érték	2 180	1 519	2 366	2 374	3 598	1 652
- Folyó termelő felhasználás	1 326	1 016	1 386	1 439	1 598	1 028
- Értékcsökkenés	275	130	529	365	461	228
+ Folyó támogatások és adók egyenlege	326	307	565	336	329	280
Nettó hozzáadott érték	905	679	1 015	905	1 868	676
- Idegen erőforrások költségei	311	279	160	366	411	110
+ Beruházási támogatások és adók egyenlege	5	6	28	16	8	1
Üzemi nettó jövedelem	599	407	883	555	1 465	567
Üzemi bruttó jövedelem	768	582	934	711	1 781	641

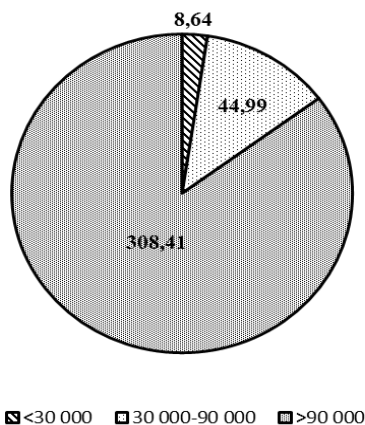
Forrás: Saját szerkesztés

2012-ben hazánkban az egy hektárra jutó bruttó termelési érték 69,7%-a, a folyó termelő felhasználás pedig 76,6%-a az EU-27 átlagának. A bruttó termelési értékből levonva a folyó termelő felhasználást, az értékcsökkenési leírást, valamint a folyó támogatások és adók egyenlegét, megkapjuk a nettó hozzáadott értéket (PUCSEK – SZTANÓ, 2011), amely érték hazánkban 679 euró/hektár, szemben az EU átlagának 905 euró/hektár értékével. A nettó hozzáadott értékben mutatkozó különbséget az adókkal csökkentett támogatások eltérő mértéke okozza, ez az érték Magyarországon 6%-kal alatta marad az uniós átlagnak. A magyarországi üzemi nettó jövedelmet csaknem egy harmadával haladja meg az EU-átlaga. Ausztria esetében a bruttó termelési érték 9%-kal haladja meg az EU-átlagát, azonban a nettó hozzáadott érték 12%-kal bizonyul kedvezőbbnek, ami annak tudható be, hogy a folyó támogatások és adók egyenlege ebben az országban bizonyul a legkedvezőbbnek, 73%-kal haladja meg az EU-átlagát. Az üzemi nettó jövedelem 47%-kal magasabb az EU-átlagának tükrében, mely az alacsony idegen erőforrások igénybevételének tudható be. Érdemes kiemelni, hogy Ausztria esetében a legmagasabb a beruházási támogatások és adók egyenlege is. Franciaországban a bruttó termelési érték 9%-kal magasabb, mint az EU-átlaga, azonban a folyó termelő felhasználás is azonos mértékkel haladja meg, így a nettó hozzáadott érték megegyezik az átlaggal. Az üzemi nettó jövedelem 93%-a az EU-átlagának, mely a nagyobb mértékű idegen erőforrások költségeivel indokolható. Olaszország bruttó termelési értéke nagyságrendileg két harmadával haladja meg az EU-átlagát és 2,3-szorosa a magyar értéknek. Ráadásul a folyó termelő felhasználás mindössze 20%-kal magasabb az EU-átlagnál és 57%-kal a magyar értéknél, amely arányaiban rendkívül kedvezőnek tekinthető. A nettó hozzáadott érték kétszerese az EU-átlagnak és majdhogynem háromszorosa a Magyarországon előállított értéknek. Az idegen erőforrások költségei a kiemelt országok közül itt tekinthető a legmagasabbnak. Az üzemi nettó jövedelem két és félszerese az EU-átlagnak, ami azzal indokolható, hogy bár az idegen erőforrások költségeinek magas az értéke, arányait tekint-

ve azonban nem releváns. Lengyelországot lehet leginkább hazánk mezőgazdaságához viszonyítani, bruttó termelési értéke és a nettó hozzáadott értéke megközelítőleg azonos, azonban Magyarországon az idegen erőforrások költségei csaknem két és félszerese a Lengyelországban levő értéknel. Ennek következtében üzemi nettó jövedelme kedvezőbben alakul.

5. Hazánk mezőgazdaságának jövedelmezősége az üzemméret vonatkozásában

A gazdaságban kialakult és egyre inkább előtérbe kerülő bizonytalanságok, nehézségek hatására a vállalatirányítási munkában egyre nagyobb szerepet kap a menedzselés kérdésköre (TARNÓCZI et al, 2014). A jól átgondolt vezetéshez, a megfelelő döntések meghozatalához nélkülözhetetlen a pontos, megalapozott információ (DAJNOKI, 2007). A vezetők számára elengedhetetlen információnyújtásnak egyik alapvető eleme a gazdasági elemzés. Azoknak az ismereteknek az összességét, melyek indokoltak a megfelelő döntések meghozatalához, az eredményes vezetéshez, tájékozottságnak nevezzük. Ahhoz, hogy az adott döntéshozó tájékozott legyen, nélkülözhetetlen, hogy átfogó ismeretei legyenek mind szakmailag, mind az adott ágazattal kapcsolatosan, hiszen ezen tényezők teszik képessé arra, hogy az egyes események okait, következményeit gyorsan át tudja látni és a döntési alternatívák közül a legmegfelelőbbet tudja választani (BIRHER et al, 2001). Erre szolgál az adott vállalat saját számviteli rendszere, illetve az ágazati elemzésekhez, összehasonlításokhoz a központi adatbázis, melyet hazánkban a legátfogóbban az Agrárgazdasági Kutató Intézet gyűjt össze és teszi közzé. Magyarországon az AKI három üzemméretet különböztet meg standard termelési érték alapján. A kisebb üzemméretű gazdaságok átlagosan 8,64 hektár vetésterületen gazdálkodnak, a közepes méretű gazdaságok 44,99 hektáron, míg a nagyobb üzemméretűek összesen átlagosan 308,41 hektárnyi területet művelnek, melyet a 3. ábra szemléltet. Az összes gazdaság tekintetében a súlyozott átlag 35,84 hektárt tesz ki.

3. ábra: Vetésterület nagysága üzemméretenként

Forrás: Saját szerkesztés

A jövedelmezőségi mutatók segítségével az ágazat eredményességét elemezhetjük. Az elemzés során az egyes eredménykategóriákat valamilyen vetítési alaphoz

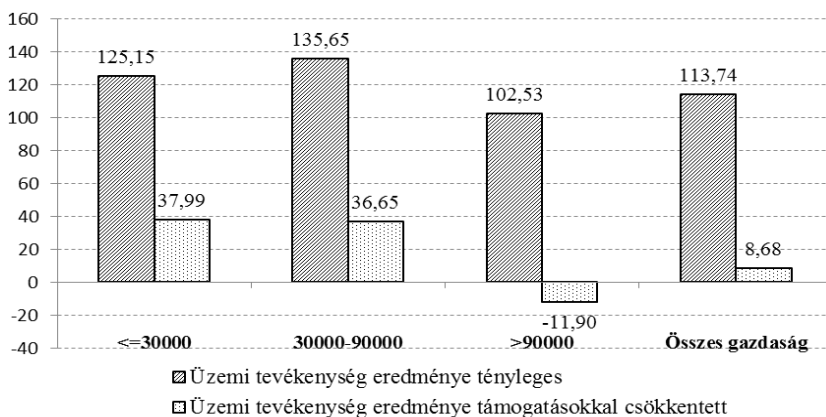
viszonyítjuk, kifejezve ezáltal az eredmény létrehozásában betöltött szerepét (ÉVA et al, 1996). A termelési érték arányos jövedelmezőség esetében az adózás előtti eredményt viszonyítjuk az összes termelési értékhez. Az ösztöke jövedelmezőséget úgy számítjuk, hogy az adózás előtti eredményt növeljük a fizetett kamatokkal és az így kapott összeget viszonyítjuk a forrásokhoz. A saját tőke jövedelmezősége esetében az adózás előtti eredményt viszonyítjuk a saját tőkéhez (SZÉNAY – VILLÁNYI, 2000). Mindhárom mutató esetében a magasabb értékek tekinthetők kedvezőnek.

2. táblázat: Jövedelmezőségi mutatók üzemméret szerinti összehasonlításban

<i>Jövedelmezőségi mutatók</i>	<i>M.e.</i>	<i>≤30 000</i>	<i>30 000-90 000</i>	<i>≥90 000</i>	<i>Összes gazdaság</i>
Termelésiérték-arányos jövedelmezőség	%	27,67	31,21	14,09	18,66
Ösztöke jövedelmezősége	%	9,39	13,04	10,48	10,66
Saját tőke jövedelmezősége	%	10,22	14,73	12,48	12,25

Forrás: Saját szerkesztés

A számított jövedelmezőségi mutatók azonos tendenciát jeleznek, a 30 000 és 90 000 közötti STÉ (Standard Termelési Érték) üzemméretek bizonyulnak a gazdaságok között jövedelmezőbbnek. A mintavételben szereplő gazdaságok termelési érték arányos jövedelmezősége 18,66%, míg a kis és közepes üzemméretű gazdaságok ennél nagyobb értéket mutatnak, addig a nagy üzemek mindössze 14,66%-ot értek el. Az ösztöke jövedelmezősége esetében az összes gazdaság átlaga és a nagy üzemek megközelítőleg azonos értékeket mutatnak, azonban a kisebb gazdaságok és a közepes üzemek eltérése sem szignifikáns. A saját tőke jövedelmezősége a saját tőke eredményhozamát fejezi ki, egységnyi saját tőke befektetés mekkora eredményhozamot tesz ki. Az eredményre gyakorolt hatása mindhárom üzemméret esetében 10% feletti hányadot képez.

4. ábra: Mezőgazdaság STÉ alapján számított üzemi tevékenységének eredménye (eFt/ha)

Forrás: Saját szerkesztés

A 4. ábrán magyar mezőgazdaság üzemi tevékenységének eredményét láthatjuk üzemméret szerinti bontásban a standard termelési érték alapján. Megvizsgáltuk miként alakulna az üzemi tevékenység eredménye, ha a mezőgazdasági ágazatok nem részesülnek a Közös Agrárpolitika által nyújtott támogatási rendszerből. Az ábrán láthatjuk a tényleges üzemi tevékenység eredményét és a támogatásokkal csökkentett értékeket is. A mintában résztvevő gazdaságok függetlenül az üzemmérettől rendszerint pozitív eredménnyel zárták a 2013-as üzleti évet. Megfigyelhetjük, hogy a legmagasabb értéket a 30 000 és 90 000 közötti STÉ üzemek érték el, a nagy üzemméretű gazdaságok viszont ennél szerényebb értéket mutatnak. Láthatjuk, hogy mind a 30 000-nél kisebb, mind a 30 000 és 90 000 STÉ között szereplő gazdaságok az agrártámogatások megléte nélkül egy szerényebb eredményt értek volna el, azonban ez az eredmény még mindig pozitív. Ellentétben a nagyobb üzemmérettel rendelkező gazdaságokkal, melyek a támogatási rendszer megléte nélkül veszteséget termelnének, amelynek értéke 11 900 Ft lenne hektáronként. A támogatási rendszer a mezőgazdaság jövedelmezőségére jelentős hatást gyakorol, meghatározza a profitábilis működést.

6. Következtetések

A mezőgazdasági vállalatokban gazdálkodók számára nélkülözhetetlen a tervezhetőség, hiszen ez jelenti fejlődésük zálogát a jövőben. Fennálló gazdasági helyzetük kielégítőnek mondható, de ez csak a támogatási rendszernek tudható be. A mezőgazdasági vállalatoknak szubvenciók beavatkozás nélkül a jövedelmezősége rendkívül szerény, egyes esetekben negatív értéket mutat, így veszteség termelődne a gazdálkodók számára. Jelenleg hazánkban az eredményes gazdálkodás a mezőgazdasági ágazatokban támogatási rendszer megléte nélkül elképzelhetetlen. Az egyre növekvő input anyagok értékét nem képesek az árbevételben realizálni a mezőgazdasági üzemek. A támogatási rendszernek összhangban kellene lennie a költségek és ráfordítások alakulásával, azonban jelenleg a támogatási rendszert nem ilyen szempontok szerint alakítják ki. A fejlettebb mezőgazdasággal rendelkező országokhoz hasonlóan hazánkban is ellensúlyozni kellene a jövedelmezőség zsugorodását a technológia fejlesztésével, azonban ez csak akkor lehetséges, ha meglévő birtokszerkezetek megerősödnek. A rendszerváltást követően kialakult üzemméretek, melyek napjainkban is meghatározzák a magyar agrárgazdaságot, nem képesek versenyezni a nagyobb, tőkeerős és professzionális versenytársaikkal szemben. A jövedelmező gazdálkodás az agráriumban nem csupán tulajdonosi érdek, hanem mindannyiunk, a nemzet érdeke.

Irodalomjegyzék

- Bertalan P., Geszti Sz., Pintér A. (2007): *A globalizáció és a magyar mezőgazdaság versenyképessége. Közép- és Kelet-Európa integrálódása az egységes európai térségbe*. Székesfehérvár, pp. 144-158.
- Birher I., Pucsek J., Sándor L-né, Sztanó I. (2001): *Vállalkozások tevékenységének gazdasági elemzése*. Perfekt Kiadó, Budapest.
- Buzás Gy., Nemessályi Zs., Székely Cs. (2000): *Mezőgazdaság üzemtan I. Mezőgazdaság Szaktudás Kiadó, Budapest.*

- Dajnoki K. (2007): Examination of leader communication in agriculture. *APSTRACT - Applied Studies in Agribusiness and Commerce* 1:(1) pp. 41-48.
- Éva K., Himber P., Kovácsné Soós P. (1996): *Számvetel elemzés II.* Perfekt Kiadó, Budapest.
- FADN adatbázis. URL: ec.europa.eu/agriculture/rica (letöltés dátuma: 2015.09.23.)
- Keszthelyi Sz., Molnár A. (2014): A tesztüzemi információs rendszer eredményei. Agrárgazdasági Kutató Intézet.
- Keszthelyi Sz. (2009): *A tesztüzemi rendszer bemutatása.* URL: <https://www.aki.gov.hu/publikaciok/publikacio/a:1/A+teszt%C3%BCzemi+rendszer+bemutat%C3%A1sa> (letöltés dátuma: 2015.09.28.)
- Massot, A. (2015): *A közös agrárpolitika és a szerződés.* URL: www.europarl.europa.eu (letöltés dátuma: 2015.09.28.)
- Pucsek J., Sztanó I. (2011): *A vállalati tevékenységek elemzésének módszertana II.* Perfekt Kiadó, Budapest.
- Sarudi Cs. (2004): Vidékfejlesztési intézkedések, támogatások és kilátások az Európai Unió bővítése után. *Tér és társadalom*, 18. évfolyam, 2004.2.
- Szabó Gy. (2010): *Föld- és területrendezés.* Nyugat-magyarországi Egyetem.
- Szénay L., Villányi L. (2000): *Agrárgazdaságtan.* Mezőgazdaság Szaktudás Kiadó, Budapest.
- Varga Gy. (2010): *Új szerepben a Magyar mezőgazdaság- adottságok, kényszerek és esélyek. A regionális tudományok műhelye tanulmányai.* Kaposvári Egyetem, Kaposvár.
- Tarnóczy T., Fenyves V., Vörös P. (2014): Hagyományos pénzügyi mutatók alkalmazásának problémái a vállalati teljesítmény mérésében. *Acta Scientiarum Socialium* 40 (2014), pp. 121-133.
- Tóthné Kiss K., Vida C., Literáti G. (2015): *Tanulmány a 2007-2013. évi EU költségvetési időszakban Magyarország részére juttatott közösségi támogatások összefoglaló bemutatásáról, értékeléséről.* Állami Számvevőszék, Budapest.
- Udovecz G. (2010): *Szerkezetváltási kényszerben a magyar agrárgazdaság. A regionális tudományok műhelye tanulmányai.* Kaposvári Egyetem, Kaposvár.